धरविश्वोः ७मायारेव्यां स्त्री त्रिकाण्डशेषः ।

विकराटक पु॰विगतः कराटकोऽस्य । १यवाषे जटा॰ । २अल्पुहीने त्रि॰ । [कर्त्तरि वुच् तत्कर्त्तरि त्रि॰]

विकर्त्तन न॰ वि+कृत ल्युट् । आत्मश्लाघायाम् हेमच॰ ।

विकर्त्तन पु॰ वि+कृत ल्यु । १सूर्य्ये २अर्कवृक्षे च अमरः ।

विकर पु॰वि+कृ-अच् । १रोगे शब्दच॰ । २दारुसतदेशे हेमच॰

विकर्म्मस्थ पु॰ त्रि॰ विकर्मणि निन्दिताचारे तिष्ठति स्था-क । कुत्सिताचाररते विष्णुपु॰ ।

विकर्ष पु॰ वि+कृष-कर्मणि घञ् । शरे बाणे त्रिका॰ ।

विकल त्रि॰ विगता कला यस्य । १विकृते, २अभावहीने त्रिका॰ ३कलाहीने च । ४अतुमत्यां स्त्रियां स्त्री रत्नमा॰ या ङीष् । विभक्ता कला यया प्रा॰ब॰ब॰ ५कलाचतुर्थभागे स्त्री "विकलानां कला चतुर्थो॰ल॰ । [विकाङ्के अमरः ।

विकलाङ्ग त्रि॰ अभावहीनमङ्गमस्य । अभावतो न्यूना-

विकल्प पु॰ विभिन्नः कल्पः । १व्याजिज्ञाने २कल्पने भेदि॰ ३विविधकल्पने ४संवर्गारोपणे, ५पक्षतः प्राप्तौ च । विकल्पश्च द्विविधः व्यवस्थितः ऐच्छिकश्च । तत्राऽऽकाङ्क्षाविरहे युक्तः तथा च भविष्ये "स्मृतिशास्त्रे विकल्पस्तु आकाङ्क्षापूरणे इति" । इच्छाविकल्पेऽष्टदोषाः यथा "प्रमाणत्वाप्रमाणत्वपरित्यागप्रकल्पना । प्रत्युज्जीवनहानिभ्यां प्रत्येकमष्टदोषता" । व्रीहिभिर्यजेत यवैर्यजेत" इति श्रूयते । तत्र व्रीहिप्रयोगे प्रतीतयवप्रामाण्यपरित्यागः । अप्रतीतयवप्रामाण्यपरिकल्पनम् । इदन्तु पूर्वस्मात् पृथक् वाक्यम् कथमन्यथा अनुवेऽपि यागसिद्धिः स्यात् । अतएव विकल्पे न उभयम् शास्त्रार्थ इत्युक्तम् । प्रयोगान्तरे यवे उपादीयमाने परित्यक्तयवप्रामाण्योज्जीवनं स्वीकृतयवप्रामाण्यहानिरिति चत्वारो दोषाः । एवं व्रीहावपि चत्वारः इत्यष्टौ दोषा इच्छाविकल्पे । तथा चोक्तम् । "एवमेवाष्टदोषाश्च यद् व्रीहियववाक्ययोः । विकल्पे चाश्रितस्तस्य गतिरन्या न विद्यते" इति । विविधं कल्प्यते इति विकल्पः । तत्राऽष्टदोषभिया उपोद्य द्वे तिथी इत्यत्र न इच्छाविकल्पः किन्तु व्यवस्थितविकल्पः" एता॰ त॰ रघु॰ । पातञ्जलोक्तेः इच्छितवृत्तिभेदे यथा "शब्दज्ञानानुपाती वस्तुशून्यो विकल्पः" सू॰ । "स न प्रमाणोपारोही न विपर्ययोपारोही वस्तुशून्यत्वेऽपि शब्दज्ञानमाहात्म्यनिबन्धनो व्यवहारो दृश्यते । तद् यथा चैतन्यं पुरुषस्य स्वरूपमिति यदा चितिरेव पुरुषः तदा किमत्र केन व्यपदिश्यते भवति च व्यपदेशे वृत्तिः यथा चैतन्यं गौरिति । तथा प्रतिषिद्धवस्तुधर्मा निष्क्रियः पुरुषः । तिष्ठति वाचः स्खलति स्थित इति गतिनिवृत्तौ धात्वर्थमात्रं गम्यते । तथानुत्पन्नधर्मा पुरुष इति उत्पत्तिधर्मस्याभावमात्रमवगम्यते न पुरुषान्वयी धर्मः तस्मादिकल्पितः स धर्मस्तेन चास्ति व्यवहार इति । भा॰ "नन्वेवं शब्दज्ञानानुपाती चेदागमप्रमाणान्तर्गतो विकल्प प्रसज्येत निर्वस्तुकत्वे वा विपर्ययः स्यादित्यत" आह । स नेति । न प्रमाणविपर्ययान्तर्गतः कस्मात् यतो वस्तुशून्यत्वेऽपीति प्रमाणान्तर्गतिं निषेधयति । शब्दज्ञानमाहात्म्यनिबन्धन इति विपर्ययान्तर्गतिम्" । तदुक्तं भवति क्वचिदभेदे भेदमारोपयति क्वचित् पुनर्भिन्नानामभेदं ततो भेदस्याभेदस्य च वस्तुतोऽभावात् तदाभासो विकल्पो न प्रमाणं नापि विपर्ययो व्यवहाराविसंवादादिति । शास्त्रप्रसिद्धतदाहरणमाह तद् यथेति । किं विशेष्यं केन व्यपदिश्यते विशेष्यते, नाभेदे विशेष्यविशेषणभावो न हि मया गौर्विशेष्यते । किन्तु भिन्नेन चैतन्येन तद्दृष्टमाह । भवति च व्यपदेशे वृत्तिः । व्यापदेश्यव्यापदेशकयोर्भावो व्यपदेशे विशेषणविशेष्यभाव इति यावत् तस्मिन् वृत्तिर्वाक्यस्य, यथा चैतन्यं गौरिति । शास्त्रीयमेवोदाहरणान्तरं दर्शयति तथेति प्रतिषिद्धवस्तुनः पृथिव्यादेः धर्मः परिस्पन्दो यस्य स तथोक्तः कोऽसौ निष्क्रियः पुरुषः । न खलु शास्त्रीये शब्दान्तेऽभावो नाम कश्चिदस्ति वस्तुधर्मो येन पुरुषो विशेष्येतेत्यर्थः । क्वचित् पाठं प्रतिषिद्धवस्तुधर्मा इति तस्यार्थः प्रतिषेधव्याप्ता प्रतिषिद्धाभावो न वस्तुधर्मोऽतो तद्व्याप्यता भावाभावयोरसम्भवाच्च तथा प्रतीतिरिति । लौकिकतदाहरणमाह तिष्ठति वाच इति । यथा भिन्नस्तीक्ष्णः पूर्वापरीभूतया वाक्यादिक्रियया स्थानक्रियया वाचाक्रियया वाचस्य व्यपदेश इति गतिनिवृत्तौ धात्वर्थमात्रं गम्यते । गतिनिवृत्तिरेव तावत् कल्पिता तस्या अभावरूपत्वम् । तत्रापि पूर्वापरीभाव इत्यत्रो कल्पनापरम्परेत्यर्थः । अभावः कल्पितो भाव एव चानुमत एव च सर्वपुरुषेषु गम्यते न पुरुषाद् व्यतिरिक्तो धर्मः कश्चिदित्युदाहरणान्तरमाह । तथानुत्पत्तिधर्मेति । प्रमाणविपर्ययाभ्यामन्या न विकल्प इत्यिरितिवादिनो बहवः प्रतिभेदिरे तत्प्रतिबोधनायोदाहरणप्रपञ्च" विव॰ ।